

ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตร
ในพื้นที่อีสานใต้

A STUDY ON COMMERCIAL TIMBER GROWING MANAGEMENT
OF BUDDHIST AGRICULTURIST COMMUNITIES
IN SOUTHERN ISAN

¹สมนึก จันทริโสดา, ²พระสิริชัย ธมมจาโร, ³พระสังวาน เขมปญโญ,
⁴พระมหาสุริยัน อุตตโร และ ⁵ณรงค์ศักดิ์ ต้าวคำ

¹Somnook Chandsoda, ²PhraSirichai Thammacharo, ³PhraSangwan Kamapanyo,
⁴PhramahaSuriyan Uttaro and ⁵Narongsak Taocome

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

¹Somnook_ch@hotmail.com

Received: September 15, 2023; **Revised:** November 20, 2023; **Accepted:** December 1, 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาสภาพการจัดการปลูกป่า 2) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการปลูกป่า 3) เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) กลุ่มเป้าหมายจำนวน 40 คน ประกอบด้วย เกษตรกรผู้ปลูกป่า ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการและปราชญ์ชุมชน แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ ผลการศึกษา พบว่า 1) สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ เอกสารสิทธิที่ดินของเกษตรกรที่ใช้ปลูกป่า ประกอบด้วย โฉนดที่ดิน และส.ป.ก.4-01 ส่วนเอกสารสิทธิของป่าชุมชน ประกอบด้วย น.ส.3 และที่ดินสาธารณะประโยชน์ออกให้โดยรัฐ โดยป่าชุมชนส่วนหนึ่งได้ปรับตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 พันธุ์กล้าไม้ที่ใช้ปลูกป่าของเกษตรกรได้จากศูนย์ป่าไม้จังหวัด ส่วนป่าชุมชนได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ป่าไม้จังหวัดและองค์กรปกครองส่วน

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

²อาจารย์, หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

³อาจารย์, หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

⁴อาจารย์, หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

⁵อาจารย์, หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

ท้องถิ่นในการดูแลรักษาป่า 2) กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ขั้นตอนการปลูกป่าประกอบด้วย การทำความเข้าใจในสิทธิการทำให้ตามกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดิน การแสวงหาความร่วมมือและแหล่งสนับสนุนการปลูกป่า การตัดสินใจเลือกชนิดพันธุ์ไม้ที่สายพันธุ์ดี เนื้อไม้มีคุณภาพ และเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ การปรับสภาพดินและระบบน้ำให้เหมาะสมกับชนิดของพันธุ์ไม้ การปลูกที่เว้นระยะห่างระหว่างต้นเพื่อการเจริญเติบโต การปลูกไม้มีค่าผสมผสานกับพืชเศรษฐกิจระยะสั้นเพื่อช่วยเป็นฟืนเลี้ยงหรือเป็นพืชเบิกนำ การดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง ในส่วนของการจัดการป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดูแลรักษาป่าและใช้ประโยชน์จากป่า 3) ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ การปลูกป่าของเกษตรกรรมมีลักษณะคาบเกี่ยวระหว่างการเกษตรเพื่อยังชีพกับการเกษตรเชิงพาณิชย์ พร้อมกับเป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งสมุนไพรและช่วยดูแลสิ่งแวดล้อม สำหรับผลลัพธ์ของการจัดการป่าชุมชนแยกออกได้ 3 ด้านคือ 1) ชุมชนร่วมกำหนดข้อตกลงและได้ปฏิบัติตามข้อตกลงในการจัดการป่าชุมชน 2) ชุมชนมีความเข้าใจในระบบนิเวศของป่าและดูแลรักษาป่าให้เป็นไปอย่างยั่งยืน 3) ประชาชนร่วมแบ่งปันประโยชน์ที่ได้รับจากป่าด้วยความเสมอภาคและเป็นธรรม

คำสำคัญ: ศึกษา; การจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์; ชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

Abstract

This research titled “A Study on Commercial Timber Growing Management of Buddhist Agriculturist Communities in Southern Isan” included the following 3 objectives: 1) to study the condition of commercial timber growing management; 2) to study the process of commercial timber growing management; and 3) to analyze the outcome of commercial timber growing management of Buddhist agriculturist communities in southern Isan. It was qualitative research through gathering and analyzing qualitative data by in-depth interviewing target groups of 40 persons including agriculturists, experts, academicians and community sages. The data were then qualitatively analyzed and synthesized. The research results were as follows: 1) The condition of commercial timber growing management of Buddhist agriculturist communities in southern Isan, the land tenure of the agriculturists included freehold title deeds and Sor Por Kor 4-01 while the land rights of community forest included Nor Sor 3 and land for public use authorized by the government and some of them were adapted under the Community Forest Act 2562 B.E. Plant seedlings of agriculturists were supported by the Provincial Forestry Centers while the community forests were supported by the Provincial Forestry Centers and local administrative organizations in conserving the forests. 2) The process of commercial timber growing management of Buddhist agriculturist communities in southern Isan, the stages of timber growing management included: understanding of agriculturalists in their land rights in relation to the

rights in timber cutting and wood processing; searching supporting sources for timber growing; deciding on selection of species with good quality of wood and suitable for the condition of the land; improving quality of soil and water system suitable for the species; 5) spacing between the timber plants and leaving the room to be grown; planting timbers with other easily grown short-term economic plants for mutual support; continuously maintaining the growth of all plants. For the community forest management, the forest committee used the principle of participation of the people and local administrative organizations in conserving and utilizing the benefit from the forests. 3) The outcome of commercial timber growing management of Buddhist agriculturist communities in southern Isan, the timber growing of the agriculturists was overlapped between subsistence agriculture and commercial agriculture. It was also used as sharing sources, herbal medicines sources, and environmental conservation. The outcome of community forest management could be divided into 3 aspects including: 1) The community defined and operated common agreement in community forest management; 2) The community understood the ecological system of the forest and sustainably maintained the forest; 3) The people in the community equally and fairly shared the benefit from the forest.

Keywords: Study; Commercial Timber Growing Management; Buddhist Agriculturist Communities in Southern Isan

บทนำ

การจัดการปลูกป่าหรือสวนป่าเป็นการสร้างป่าขึ้นโดยมนุษย์เพื่อผลประโยชน์ในด้านใดด้านหนึ่ง ได้แก่ เพื่อเป้าหมายทางเศรษฐกิจ เพื่อฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อม เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อป้องกันภัยธรรมชาติ ตลอดจนเพื่อเสริมความงามของธรรมชาติ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมปัจจุบัน แนวคิดป่าธรรมชาติจึงได้ถูกเปลี่ยนมาเป็นสวนป่าที่ให้ผลผลิตพันธุ์ไม้ที่เป็นไปตามความต้องการ ซึ่งเป็นสายพันธุ์ที่ดี โตเร็ว ให้คุณภาพเนื้อไม้ตามความต้องการ แนวคิดการปลูกป่าทางเศรษฐกิจหรือเชิงพาณิชย์เป็นการปลูกสร้างสวนป่าโดยการเปลี่ยนพื้นที่ป่าธรรมชาติหรือพื้นที่เกษตรกรรมมาปลูกไม้ป่าเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยมีหลักการสำคัญคือ สวนป่าต้องให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่าและสูงกว่าการใช้ประโยชน์ในที่ดินผืนนั้นเพื่อการอื่น (ดอกรัก มารอด, 2555: 63) ประกอบกับ ภาครัฐได้กำหนดให้มีการส่งเสริมการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจในที่ดินกรรมสิทธิ์ ได้แก่ โฉนดที่ดิน น.ส.3 ก ส่วนที่ดินที่ได้รับอนุญาตให้ทำประโยชน์ ได้แก่ ส.ป.ก.4-01 เป็นต้น โดยสามารถตัดขายได้ ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ 8 พ.ศ.2562 ส่วนที่ 2/1 การรับรองไม้ มาตรา 18/1

สำหรับป่าชุมชน กรมป่าไม้ ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า “ป่าชุมชน หมายถึงที่ดิน และหรือ ที่ดินป่าไม้ที่ชุมชนได้ดำเนินการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ จัดการกิจการงานด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อ

ปฏิบัติ และแผนงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้น ด้วย การจัดการหรือดำเนินการดังกล่าวเพื่อการอนุรักษ์ และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน” ดังนั้น ป่าชุมชน จึงหมายถึงป่าธรรมชาติหรือป่าปลูกที่เกิดจากความต้องการ ความสนใจ และความพยายามของชุมชน ที่มีความตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของป่า ว่ามีความสำคัญต่อชีวิตของคนในชุมชน ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ มีการคุ้มครองและดูแลตลอดจนกลไกในการจัดการบริหารป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณีของชุมชน โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและความ เป็นธรรมในการกระจายประโยชน์ มีผู้นำหรือผู้ประสานทำให้เกิดกระบวนการทำงานของชุมชนเป็น รูปแบบองค์กร ชุมชน หรือองค์กรชาวบ้านเพื่อรวมกลุ่มทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรชุมชน จัดการป่าชุมชน บรรลุตามวัตถุประสงค์และ เป้าหมายที่วางไว้

แนวคิดพื้นฐานของชุมชนพุทธเกษตรเชื่อว่าตามธรรมชาติของมวลสรรพสิ่ง ไม่มีสิ่งใดอยู่ อย่างโดดเดี่ยว หากแต่เป็นเหตุและเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน มีการพึ่งพาซึ่งกันและกันของสรรพสิ่ง (อิทัปปิจจยตา) การปลูกพืชแบบผสมผสานของเกษตรกรรมถึงการให้ป่าชุมชนฟื้นฟูสภาพด้วยหลักการ พึ่งพาอาศัยกันของระบบนิเวศ ได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดและความเชื่อดังกล่าว นอกจากนี้ชุมชน พุทธเกษตรได้ใช้หลักพระพุทธศาสนาในการจัดการการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยเฉพาะ หลัก ความสัมพันธ์ของคน (ทิศทั้งหก) หลักความพร้อมเพรียงกันบริหารกิจการบ้านเมืองของชุมชน (อปปริ หานีธรรม 7) และหลักพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา (Darlington Susan M., 2019)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้
3. เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่องศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่ อีสานใต้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับหัวข้อ ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ในพื้นที่จังหวัด อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร ดังนี้

1.1 ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ปราชญ์ชุมชน นักวิชาการ รวม 3 จังหวัด 15 คน

1.2 เกษตรกรผู้ปลูกป่าและคณะกรรมการป่าชุมชนพื้นที่ 3 จังหวัด ประกอบด้วย เกษตรกรผู้ปลูกป่าเอกชน จำนวน 14 คน และคณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 11 คน

1.3 สัมมนารายกลุ่ม (Focus group) โดยมีตัวแทนจากกลุ่ม (1) และ (2) เข้าร่วม รวม 15 คน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ในด้านสภาพ การจัดการป่า กระบวนการจัดการป่า และวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตร เชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews)

3.2 สทนหนารายกลุ่ม (Focus group) นำผลจากการสัมภาษณ์รายบุคคลมาประมวลผล และนำเข้าสู่การสนทนารายกลุ่ม

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล จากการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของ ชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ สรุป วิเคราะห์ แล้วนำเสนอในเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ พบว่า

1. สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

1.1 การจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร

1.1.1 เกษตรกรมีการปรับตัวจากการทำการเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่การทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ ขณะเดียวกันเกษตรกรได้ทำการเกษตรตามความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนาในเรื่องการ พึ่งพาพึ่งกันของธรรมชาติว่าไม่มีสิ่งใดอยู่โดยลำพังโดดเดี่ยว สรรพสิ่งมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในระบบ นิเวศของป่า ทูทางสังคมที่สำคัญคือความผูกพัน การให้การสนับสนุนและให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ของครอบครัว ตามหลักความสัมพันธ์ของทิศทั้งหกในพระพุทธศาสนา

1.1.2 เอกสารสิทธิและประเภทของไม้มีค่าของเกษตรกรประกอบด้วย โฉนดที่ดินที่มี ความอุดมสมบูรณ์ และเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.4-01 ที่เคยเป็นป่าเสื่อมโทรมสภาพดินร่วนปนทราย ไม่มี ค่าที่ปลูก ได้แก่ ยางนา พะยูง ไม้แดง ตะเคียน มะค่า ประดู่ ไม้สักและชิงชัน

1.2 การจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรของชุมชน

1.2.1 ทูทางสังคมในการจัดการป่าชุมชนมาจากความศรัทธาของประชาชนต่อ สถาบันพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัด รวมถึงผู้นำทางจิตวิญญาณและผู้นำชุมชน ลักษณะ ของป่าชุมชนมีหลายรูปแบบ ได้แก่ ป่าธรรมสังส์ ป่าดอนปู่ตา ป่าช้าสาธารณะประโยชน์และป่าที่ขึ้น ทะเบียนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ชุมชนใช้หลักอภิธานียธรรม 7 หมั่นประพูนกัน เป็นเนืองนิตย์ และพร้อมเพรียงกันทำกิจในการดูแลรักษาป่า หลักความเมตตากรุณาในพรหมวิหาร 4 ดูแลประชาชนในการใช้ประโยชน์จากผลผลิตที่เกิดจากป่า

1.2.2 เอกสารสิทธิที่ดินของป่าชุมชนมีหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ น.ส.3 ที่ดินสาธารณประโยชน์ ทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าช้าสาธารณประโยชน์ และที่ดินปฐตา ที่มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงในความดูแลของกระทรวงมหาดไทย ตลอดจนป่าชุมชนที่ปรับมาอยู่ภายใต้การบังคับใช้ตามมาตรา 99 แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ไม่ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติรวมถึงไม้ที่ปลูกเสริมในป่าชุมชน ได้แก่ ยางนา ประดู่ แดง พะยอม สัก เต็ง จิก กุง บาก บก แต่ ไม้

2. กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

2.1 ไม้มีค่าที่เกษตรกรปลูกมากที่สุดคือ ยางนา รองลงมาเป็นพะยอม แดง ตะเคียน มะค่า ประดู่ สัก สะเดาและชิงชัน การตัดสินใจเลือกชนิดไม้ที่ปลูกมาจากพันธุ์ไม้ที่มีอยู่ของแหล่งสนับสนุนกล้าไม้ เช่น ศูนย์ป่าไม้จังหวัด ปัญหาสำคัญพบว่าไม้มีค่าที่ปลูกบางส่วนไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เกษตรกรจึงจำเป็นต้องได้รับความรู้จากนักวิชาการก่อนตัดสินใจปลูกไม้มีค่าแต่ละประเภท สำหรับการปลูกป่ายังคงมีลักษณะเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ ตามความเชื่อตามหลักการพึ่งพากันของธรรมชาติ สรรพสิ่งพึ่งพาอาศัยกัน นอกจากนี้หลักความสัมพันธ์ของทิศทั้งหกในพระพุทธศาสนานับเป็นต้นทุนที่สำคัญในสังคมเกษตรกร เกษตรกรได้จัดสัดส่วนที่ดินในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ แบ่งออกได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ (1) ปลูกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์ (2) ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด เก็บไข่มดแดงและปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ และ (3) ปลูกไม้มีค่าโดยไม่ปลูกพืชอื่นแซม

2.2 ป่าชุมชนมีทั้งไม้มีค่าตามธรรมชาติและปลูกเสริม ไม้มีค่าที่พบได้แก่ ประดู่ สัก พะยอม จิก บาก คือ พะยอม บก แต่ ยางนา แดง เต็ง กุง และ ไม้ ป่าชุมชนยังคงอยู่ได้เนื่องจากความเชื่อความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อวัดรวมถึงผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชนและผู้นำชุมชน สำหรับการจัดการป่าชุมชน ได้ใช้หลักการบริหารนิยธรรม 7 โดยเฉพาะการหมั่นประชุมและพร้อมเพรียงกัน ดูแลรักษาป่า ใช้หลักความเมตตากรุณาในพรหมวิหาร 4 โดยอนุโลมให้สมาชิกชุมชนนำไม้มีค่าไปใช้ประโยชน์เมื่อมีความจำเป็นในการส่งเคราะห์ก่อสร้างที่อยู่อาศัยรายครัวเรือนหรือเพื่อการพัฒนาสาธารณประโยชน์ นอกจากนี้ประชาชนทั้งในชุมชนและนอกชุมชนได้ประโยชน์จากป่าตามฤดูกาลนำไปบริโภคในครัวเรือนหรือใช้เป็นสมุนไพร

3. ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

3.1 เกษตรกรส่วนใหญ่มองถึงประโยชน์ของการปลูกป่าในเชิงเศรษฐกิจทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้นแทรกระหว่างไม้มีค่า นอกจากนี้ยังได้ผลผลิตอื่นจากการปลูกป่า ได้แก่ เห็ด ไข่มดแดง หญ้าเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรบางส่วนมีเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์ เกษตรกรคาดหวังประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกให้เป็นการออมสำหรับตนเองและลูกหลาน และมีเกษตรกรส่วนหนึ่งปลูกไม้มีค่าเป็นสวนป่าเพื่อเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพร ตลอดจนเป็นแหล่งเรียนรู้และนำไปขยายผล

3.2 คณะกรรมการป่าชุมชนให้ความสำคัญต่อการจัดการป่าชุมชน 2 ประการ คือ เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน และเป็นการสร้างความรักความเข้าใจธรรมชาติของป่า สำหรับความพึงพอใจในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีความแตกต่างกันตามเอกสารสิทธิที่ดินป่าชุมชน ได้แก่ (1) ป่าชุมชนที่เป็นที่ดินของวัดที่เป็น น.ส. 3 และที่สาธารณประโยชน์ทำเลเลี้ยงสัตว์ วัดได้ร่วมกับชุมชนประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำหน่ายไม้มีค่า นำรายได้มาปรับปรุงวัด ส่วน

ประโยชน์ที่ประชาชนได้รับได้แก่ผลผลิตจากป่าที่เป็นอาหารและสมุนไพร (2) ป่าชุมชนที่ดูแลโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน ที่เป็นที่ดินสาธารณประโยชน์ (ดอนปู่ตา) และที่ดินป่าช้าสาธารณประโยชน์ การใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่าได้แก่ การเก็บเห็ดและแมลงเป็นอาหาร และ (3) ป่าชุมชนตามมาตรา 99 แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 เห็นว่าประโยชน์ของป่าชุมชนเป็นห่วงโซ่อาหารและสมุนไพรของคนทั้งในและนอกชุมชน เป็นลานกิจกรรมชุมชนสำหรับจัดกิจกรรมร่วมกันของวัดชุมชนและโรงเรียน

3.3 ข้อกังวลของเกษตรกรต่อปัญหาที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต เกษตรกรไม่แน่ใจว่าจะมีอุปสรรคในการตัดหรือแปรรูปหรือไม่ โดยเฉพาะการใช้เครื่องมือ เช่น สิทธิในการใช้เลื่อยยนต์ในการตัดไม้ แปรรูปไม้และใช้ประโยชน์จากไม้ สิทธิในการชักลาก รวมถึงการรวมตัวกันของเกษตรกรในด้านการตลาดค้าไม้ นอกจากนี้ เกษตรกรส่วนหนึ่งมีความคาดหวังในการใช้ประโยชน์จากน้ำยางไม้ จากต้นยางนาที่สามารถนำมาผสมน้ำมันดีเซล เป็นพลังงานทดแทนช่วยลดการลงทุนในการทำ การเกษตรให้แก่เกษตรกรในอนาคต ข้อกังวลดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการทำวิจัยและการออกกฎระเบียบที่เอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกร

3.4 ข้อกังวลของคณะกรรมการป่าชุมชน ปัญหาการบุกรุกป่าชุมชนโดยเฉพาะปัญหาการลักลอบตัดไม้ทำลายป่ายังคงเป็นปัญหาสำคัญ การปฏิบัติหน้าที่ของราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่ามีความจำเป็นที่จะต้องใกล้ชิดกับชุมชน หลักสำคัญคือการรักษาสภาพป่าโดยกระบวนการที่ป่าปรับตัวตามธรรมชาติ ให้ธรรมชาติดูแลกันเอง

อภิปรายผล

1. ศึกษาสภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

1.1 เอกสารสิทธิของเกษตรกรและการขออนุญาตตัดไม้ เอกสารสิทธิที่แตกต่างกัน จะมีสิทธิในการตัดไม้มีค่าที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับ อาทิตยา พงษ์พรหม (2563) และคำบรรยายของ สหรัฐ ศิริวรรณ (2565) ที่ว่า ไม้มีค่าถือว่าเป็นทรัพย์สินควบที่ดิน สิทธิในการตัดไม้ จึงเป็นสิทธิตาม การถือครองที่ดิน หากที่ดินนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคล เรียกว่า “ที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์” หรือ “สิทธิครอบครอง” สำหรับการปลูกไม้มีค่าในกรณีได้รับอนุญาตเข้าอยู่อาศัยทำกิน ให้ถือว่าเป็นการ “ปลูกขึ้นในที่ดินที่ได้รับอนุญาต” ไม่ถือว่าเป็นไม้หวงห้าม สำหรับข้อกังวลของเกษตรกรเกี่ยวกับการขออนุญาตตัดไม้ สหรัฐ ศิริวรรณ (2565) ได้ให้ข้อมูลว่ากรมป่าไม้ ได้ออกระเบียบเอกสารรับรองไม้ กรรมสิทธิ์ 2 ประเภท ได้แก่ แบบเอกสารรับรองตนเอง โดยมีผู้มีตำแหน่งในท้องถิ่นรับรอง และแบบ เอกสารที่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้รับรองโดยตรวจความถูกต้องของเอกสาร ออกหนังสือรับรองอนุญาตให้ตัด ฟัน

1.2 เอกสารสิทธิและการใช้ประโยชน์ของป่าชุมชน เอกสารสิทธิป่าชุมชนและหนังสือ สำคัญ ประกอบด้วย น.ส.3 ที่ดินสาธารณประโยชน์ในความดูแลของกระทรวงมหาดไทย และป่า ชุมชนที่ปรับมาอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ.2562 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนมีความ สอดคล้องกับแนวคิดขององค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ ได้แก่ ป่าเป็นแหล่งให้

พลังงานเชื้อเพลิง การจัดกิจกรรมการพัฒนาสาธารณประโยชน์ การสร้างแหล่งอาหารควบคู่ไปกับการสร้างความหลากหลาย ความสมดุลและมีเสถียรภาพของสิ่งแวดล้อม

2. ศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ พบว่า

2.1 ปัญหาสำคัญของเกษตรกรที่พบคือขนาดของที่ดินและการคัดเลือกชนิดของไม้ที่ปลูก สอดคล้องกับ สหรัฐ ศิริวรรณ (2565) ว่าไม่มีค่าบางประเภทไม่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและสภาพพื้นที่ในอีสานใต้ โดยเฉพาะไม้สัก เกษตรกรอีสานใต้จะต้องเลือกพันธุ์ที่มีความเหมาะสม ได้แก่ พะยูง ประดู่ ยางนา เกษตรกรที่ปลูกป่าอยู่ในระยะคาบเกี่ยวระหว่างการเกษตรเพื่อยังชีพกับการเกษตรเชิงพาณิชย์ สอดคล้องกับ เคท เอ็ม (Kate M. 2022) และสอดคล้องกับ ชวาลวุฒิ ชัยนุวัติ (Chavalvut Chainuvati, 2021) ที่มองถึงปัญหาอุปสรรคในการยกระดับจากเกษตรเพื่อยังชีพเป็นเกษตรเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรที่ถือครองที่ดินที่จำกัด

2.2 การจัดการดูแลป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพึ่งพากันของระบบนิเวศน์ สอดคล้องกับ เลสลีย์ สเปนเซอร์ (Leslie Sponsel: 2019) (อ้างใน Darlington 2019) ที่ว่าระบบนิเวศน์ประสานเชื่อมต่อระหว่างศาสนาและจิตวิญญาณกับระบบนิเวศน์ เช่น แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ว่าไม่มีสิ่งใดอยู่ตามธรรมชาติอย่างโดดเดี่ยว หากแต่เป็นเหตุและปัจจัยซึ่งกันและกัน สำหรับกระบวนการจัดการป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทั้งในการคิด วางแผน ดูแลรักษา ตลอดจนการแบ่งปันประโยชน์จากป่าด้วยความเป็นธรรม สอดคล้องกับ อีเลียส (Elias, 2014 อ้างใน Michel Merlet)

3. วิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

3.1 เกษตรกรปลูกป่าเพื่อยังชีพโดยใช้ประโยชน์จากพืชเศรษฐกิจอื่นที่ปลูกร่วมกับไม้มีค่าตลอดทั้งเพื่อได้ประโยชน์จากผลผลิตธรรมชาติจากการปลูกป่า เกษตรกรเพียงแต่มุ่งหวังใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าในอนาคตโดยไม่ได้มีการคำนวณผลได้ผลเสียว่ามีความคุ้มค่าหรือไม่

3.2 สำหรับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 มาตรา 3 คำจำกัดความคำว่า “ไม้” คำว่า “ใช้ประโยชน์จากไม้” คำว่า “ของป่า” และ คำว่า “ทรัพย์สินส่วนกลาง” สาระสำคัญเหล่านี้จำเป็นต้องทำความเข้าใจกับสมาชิกป่าชุมชนในการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน สอดคล้องกับ Belcher, Ruiz Perez and Achdiawan, 2005 (อ้างใน Gilmour, Don, (2016) การใช้ประโยชน์จาก “ผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้” ได้ถูกนำมาใช้นับแต่อดีตเพื่อช่วยการดำรงชีพของเกษตรกร ลดภาวะความยากจนหรือยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน โดยควรที่จะเพิ่มผลผลิตจากป่าไม้และทำการค้าผลผลิตนั้นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

1. ที่ดินที่มีขนาดจำกัดและการเลือกพันธุ์ไม้ที่ปลูกเป็นปัญหาอุปสรรคสำคัญของการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ การเลือกพันธุ์ไม้มีค่าที่ปลูกจะต้องดูความเหมาะสมของภูมิประเทศของพื้นที่อีสานใต้ โดยเฉพาะ พะยูง ประดู่ ยางนา

2. การปลูกป่าของเกษตรกร มี 3 ลักษณะ 1) ปลูกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์เพื่อสร้างรายได้ในระยะสั้น 2) ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด เก็บไข่มดแดงและปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ 3) ปลูกไม้มีค่าโดยไม่ปลูกพืชอื่นแซม

3. ผลได้ทางเศรษฐกิจของการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร มีความคาบเกี่ยวระหว่างการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพกับการเกษตรเชิงพาณิชย์ เป็นการเกษตรธรรมชาติที่อาศัยน้ำฝน มีจำนวนน้อยที่ใช้เทคโนโลยีพลังงานแสงอาทิตย์นำมาใช้ในระบบการปลูก มีการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นเพื่อให้ได้ผลผลิตจากป่า เช่น สมุนไพรเพื่อสุขภาพ ผลประโยชน์เหล่านี้ไม่สามารถวิเคราะห์ทุนที่ลงไปกับผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้มา

4. การจัดการป่าชุมชนจำเป็นต้องอาศัยความเข้มแข็งของชุมชน มีความรักความเข้าใจธรรมชาติของป่าและการพึ่งพาอาศัยระหว่างสรรพสิ่งในป่า โดยต้องมีภาคีเครือข่ายระหว่างกลุ่มหัวใจสำคัญคือประชาคมหมู่บ้านที่อาศัยความพร้อมเพรียงตามหลักอัปรีหานิยธรรมในพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

- ดอกกรัก มารอด (2555). *นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ราชกิจจานุเบกษา. *พระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2562 การรับรองไม้*. เล่ม 136 ตอนที่ 50 ก วันที่ 16 เมษายน 2562.
- สหรัฐ ศิริวรรณ. คำบรรยาย “การปลูกป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ 8 พ.ศ.2562. ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี. วันที่ 24 พฤษภาคม 2565.
- สำนักจัดการป่าชุมชน. *ป่าชุมชน: รูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน*. กรมป่าไม้. 2557.
- อาทิตยา พองพรหม. *สรุปสถานการณ์การถือครองที่ดินและสาเหตุการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรรายย่อยในประเทศไทย*. https://alro.go.th/tech_trans. (สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2563).
- Chavalvut Chainuvati. *Crop Diversification in Thailand*. <https://www.fao.org>. (Retrieved on November 2021)
- Darlington. Susan M.. *Buddhist Integration of Forest and Farm in Northern Thailand*. 2019
- Gilmour, Don. *Commercialization of CBF Products, Forty years of community-based forestry: A review of its extent and effectiveness*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome. 2016. <http://www.fao.org/pdf>. (Retrieved on November 2021)
- Kate M. *What is Commercial Agriculture*. <https://socratic.org/questions/what-is-commercial-agriculture>. (Retrieved on November 2021)

Michel Merlet. Community forests. Document for Discussion between FERN and its Partners. June 2015. pp3 and 6.

